

טעמי מצוות הקרבנות

לכתחילה או דיעבד? - הרחבה בדעת הרמב"ם

מה מעמדם של הקרבנות במערכת המצוות? מהו תפקידם? שאלה זו אינה חדשה, והיא עולה כבר בתנ"ך במישרין:¹

לא אקח מביתך פה, ממכלאתיך עתודים - כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף... אם ארעב - לא אמר לך, כי לי תבל ומלאה! **האוכל בשר אבירים ודם עתודים אשתה!?**

בבואנו לעסוק בדיני קדשים עלינו ללבן שאלה זו, ולהסביר את משמעות וחשיבות העיסוק בתחום זה - הנפרש בפני הלומד במקומות שונים בתורה, במשנה ובתלמוד.

הרמב"ם מסביר כי הקרבנות אכן אינם בעלי משמעות עצמאית, אלא הם סייג, ניסיון של התורה להתמודד עם מציאות קיימת בה בני אדם רגילים להקריב קרבנות:²

אי אפשר לצאת מן ההפך אל ההפך פתאום, ולזה אי אפשר לפי טבע האדם שיניח כל מה שהרגיל בו פתאום. וכאשר שלח השם משה רבינו עליו השלום לתתנו מסלכת כהנים וגוי קדוש בידיעתו יתברך... לא גזרה חכמתו... שיצונו להניח מיני העבודות ההם כולם ולבטלם, כי אז היה מה שלא יעלה בלב לקבלו, כפי טבע האדם שהוא נוטה תמיד למורגל! **והיה דומה אז כאלו יבא נביא בזמננו זה,**

1 תהילים נ', ט-יג.

2 מורה נבוכים חלק ג' פרק ל"ב. יעויין גם בדבריו שם בפרק מ"ו: "ובעבור שימחה זכר אלו הדעות אשר אינם אמתיות - צָנְנוּ להקריב אלו השלשה מינים לבד - "מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם", עד שיהיה המעשה אשר חשבוהו תכלית המרי - בו יתקרבו אל השם, ובמעשה ההוא יכופרו העונות".

שיקרא לעבודת השם ויאמר: השם צוה אתכם שלא תתפללו אליו, ולא תצומו, ולא תבקשו תשועתו בעת צרה, אבל תהיה עבודתכם מחשבה מבלתי מעשה! ומפני זה השאיר השם מיני העבודות ההם, והעתיקם מהיותם לנבראים ולעניינים דמיוניים שאין אמתות להם לשמו יתברך.

לפי זה, הציווי על הקרבנות הוא במובן מסוים ציווי 'דיעבדי', שנועד להקל את המעבר מהעבודה הזרה לעבודת ה' הטהורה.³ אלמלא היו אומות העולם מקריבים קרבנות, ואלמלא היו ישראל כל כך מורגלים ברעיון זה – גם התורה לא היתה מצווה לעשות כן. על פי דברי הרמב"ם ניתן להעלות על הדעת אפשרות כי הקרבנות בטלים לעתיד לבוא, אף על פי שהוא לא אומר דברים מפורשים בכיוון זה.⁴

מהלך כזה שומט את הקרקע מתחת לקונספט של ספר עיון בדיני קדשים – מה שמאד מפתיע, מפני שהרמב"ם עצמו עוסק בצורה אינטנסיבית בדיני קדשים בחיבורו ההלכתי, המשנה תורה, ומקדיש לקרבנות שני ספרים שלמים! מדובר במהלך פורץ דרך: כפי שציין פרופ' יצחק טברסקי ז"ל והאיר את עיניי בכך, חיבורו של הרמב"ם הוא החיבור הראשון הנרחב המקיף בצורה יסודית כזו את דיני הקדשים מתקופת הראשונים ועד היום.⁵

3 הדברים מזכירים את דברי הרב קוק בחזון הצמחונות והשלום (טו, 'על המתנגדים לקרבנות'). על פי דבריו שם, הזבחים יתבטלו לעתיד לבוא, ובימות המשיח יובאו קרבנות מן הצומח בלבד ולא מן החי. דברי הרב קוק זצ"ל טעונים הרחבה והעמקה בפני עצמם, אבל למרות הפער בינו ובין הרמב"ם – יש ביניהם מכנה משותף במוכנות לראות בחלק מעבודת המקדש עניין דיעבדי, במובן מסוים.

4 ואכן, כך משמע שהבין גם הרמב"ן בדברי הרמב"ם – בפירושו לויקרא א', טו.

5 הדברים נאמרו בהרצאה בניו יורק לכבוד שמונה מאות שנה להולדת הרמב"ם. הוא מעיר על כך בספרו 'הקדמה למשנה תורה' בעמ' 435-432. כללית, פרופ' טברסקי מעלה שכיוון שמשנה תורה נכתב כספר פסיקה והלכה – אין להעלות בו מניעים היסטוריים לטעמי המצוות, לעומת מורה נבוכים, שנועד בעיקר לכך. בתוך הגישה הזו גלומה הטענה שטיעונים היסטוריים אינם אמורים להשפיע על ההלכה, וממילא ברור שאין מקום לדבר על ביטול מצוות הקרבנות לעתיד לבוא. אמנם זה מסביר מדוע הרמב"ם לא הביא את הדברים במשנה תורה, אבל זה לא מסביר מדוע במורה נבוכים אמר הרמב"ם דברים מהם עלול להשתמע

ה'יד החזקה' מהווה קפיצת דרך ענקית הדורשת השקעת משאבים אדירה. הקושי בעריכת ההלכה לפי נושאים, ופסיקתה בסדר מופתי – גדול ביותר עבור הראשון שמבצע זאת.⁶ חשיבות מפעל היד החזקה בדיני קדשים, וכן הקושי הכרוך ביצירתו – גדולים על אחת כמה וכמה. עצם הלימוד בסדר קדשים לא היה דבר מובן מאליו; אדרבה: בזמנו (כמו היום, לדאבוננו) לימוד קדשים לא היה מקובל כלל. המאמץ הנדרש עבור כתיבה בתחום זה רב ביותר ביחס לכתיבת חיבור על 'נזיקין' – נושא שזכה ללימוד רציף ומעמיק במהלך הדורות. עבודת הרמב"ם בתחום הינה עבודה ראשונית ומכוננת, ועל כן יש להעריכה באופן מיוחד. לאור זאת קשה להניח שהרמב"ם היה משקיע כל כך, אילו חשב שכל הקרבנות הם בדיעבד, ואולי אף ראויים להתבטל לעתיד לבוא.

יתר על כן, יש ראייה לדבר מ'מקרא מפורש'. בסוף הלכות מעילה תוקף הרמב"ם מסקנה הממעיטה בערכם העצמאי של הקרבנות, ואף מבקר בחריפות בחריפות עמדה המבססת את הקרבנות על יסוד פשטני כלשהו:⁷

ראוי לאדם להתבונן במשפטי התורה הקדושה, ולידע סוף ענינם כפי כחו. ודבר שלא ימצא לו טעם ולא ידע לו עילה – אל יהי קל בעיניו, ולא יהרוס לעלות אל ה' פן יפרוץ בו, ולא תהא מחשבתו בו כמחשבתו בשאר דברי החול. בוא וראה כמה החמירה תורה במעילה... קל וחומר למצוה שחקק לנו הקדוש ברוך הוא... וכל הקרבנות כולן מכלל החוקים הן.⁸ אמרו חכמים שבשביל עבודת הקרבנות העולם עומד.

רעיון כזה, שאולי קרבנות בטלים לעתיד לבוא.

6 הטור השולחן ערוך, וספרי הלכה רבים נוספים בימינו – מבססים את דבריהם ושיטתם פעמים רבות על דברי הרמב"ם.

7 הלכות מעילה פ"ח ה"ח.

8 יש להעיר, כי בתוך הרשימה המפורסמת של חוקים כמו פרה אדומה – כולל הרמב"ם גם מצוות שאין מוגדרות כך לכולי עלמא, כמו בשר בחלב ואכילת חזיר. לגבי איסורים אלה יעויין בדברי הרמב"ם במורה נבוכים (חלק ג' פרק מ"ח).

שני כתובים אלו מכחישים בבירור זה את זה בשני מישורים:

1. ברמה המעשית: האם באמת ייתכן שקרבנות יתבטלו לעתיד לבוא? לפי המשנה תורה – הס מלהזכיר רעיון כזה, שכן החושב כך הוא 'הורס לעלות אל ה' וצריך כפרה. זאת לעומת דברי המורה, מהם משמע כי מצוות הקרבנות תלויה בהקשר תרבותי-דתי.

2. ברמה המחשבתית: כמה משמעותית אמורה להיות עבודת הקרבנות בתודעתנו הדתית? אמנם חובה לציין כי היבט זה אינו בהכרח מעניינו של הרמב"ם בחיבור המשנה תורה, שהוא בראש ובראשונה חיבור הלכתי, ולכן כאן הסתירה קלה יותר.⁹

היה מקום להציע כי יש לחלק בין עיקר מצוות הקרבנות ובין פרטי דיני הקרבנות: במורה נבוכים מדבר הרמב"ם על תפקידם הכללי של הקרבנות, בעוד בהלכות מעילה הוא מתמקד בדינים הנקודתיים שלהם. על פי זה ניתן לומר, כי עיקר עניין הקרבנות הוא אכן להוציא מלב בני ישראל את העבודה הזרה, אך פרטי הדינים וההלכות של הקרבנות הם דבר שלא ניתן להבינו, כמו שאר חוקי התורה.

אמנם פתרון כזה מיישב את דברי הרמב"ם במורה וביד החזקה, אבל עדיין אין בכך כדי להסביר את היקף העיסוק של הרמב"ם בהלכות אלו.

גם בספר המצוות (עשה כ) ניתן לראות את החשיבות שהרמב"ם מעניק לקרבנות. שם נראה כי מטרת מצוות בניית בית המקדש היא הקרבת הקרבנות והעבודה בו, וכי אין חשיבות לבניין מצד עצמו:

המצווה העשרים היא שציוונו לבנות בית הבחירה לעבודה, בו יהיה ההקרבה.

9 אמנם הרמב"ם הרחיב במשנה תורה את מושג ה'הלכה' כך שיכלול גם אמונות ודעות, אבל עדיין מדובר בחיבור הלכתי ביסודו, שאינו משקף בהכרח מקום תודעתי של מצווה ביחס לפרטי הלכותיה.

מן הפסוקים ומן הסוגיות אין הכרח לומר דבר כזה. בקלות יכול היה הרמב"ם להדגיש במצוות בניית בית המקדש את עניין השראת השכינה בקרב בני ישראל: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שמות כ"ה, ה). אך הוא בחר לשעבד את בניין בית המקדש לקרבנות.

גם דברים אלו עומדים בסתירה חזיתית עם דברי הרמב"ם במורה, שם הוא כותב כי הקרבנות אינם חלק ממצב אידיאלי - וממילא לא ברור מדוע ישנה מצוות עשה מדאורייתא שכל כולה לא נועדה אלא לשרת את המצווה הזו, המשמשת רק כתגובה לדרכי העבודה הזרה: וכי לא ניתן היה להסתפק במזבח צנוע?

סוף דבר: קשה מאד ליישב את החשיבות העצומה שמייחס הרמב"ם לתורת הקרבנות - הן בצורה מפורשת בסוף הלכות מעילה, הן בגישה העולה מעצם העיסוק האינטנסיבי של הרמב"ם בסדר קדשים, כולל סידור, עריכת והכרעת ההלכות על כל צעד ושעל - עם דבריו במורה נבוכים, הממעייטים מערכם העצמאי של הקרבנות.

לכתחילה - שיטות הרמב"ן והאבן עזרא

גישה שונה לחלוטין בתפיסת הקרבנות עולה מדברי הרמב"ן:¹⁰

יותר ראוי לשמוע הטעם שאומרים בהם, כי בעבור שמעשי בני אדם נגמרים במחשבה ובדבור ובמעשה, צוה השם כי כאשר יחטא יביא קרבן: יסמוך ידיו עליו כנגד המעשה, ויתודה בפיו כנגד הדבור, וישחף באש הקרב והכליות - שהם כלי המחשבה והתאוה - והכרעים כנגד ידיו ורגליו של אדם העושים כל מלאכתו, ויזרוק הדם על המזבח כנגד דמו בנפשו, כדי שיחשוב אדם בעשותו כל אלה כי חטא לא-לוהיו בגופו ובנפשו, וראוי לו שישפך דמו וישחף גופו - לולא חסד הבורא, שלקח ממנו תמורה וכפר - הקרבן הזה, שיהא דמו תחת דמו, נפש תחת נפש, וראשי אברי הקרבן כנגד ראשי אבריו... ואלה דברים מתקבלים, מושכים את הלב כדברי אגדה.

10 ויקרא א', ט.

מדברי הרמב"ן עולה כי לקרבנות תפקיד חשוב ונצחי בעבודת ה' של האדם, והם בהחלט אינם 'בדיעבד'. אכן ברור שאין לברוא עולם צורך בקרבנות: וכי אכילה, שתיה וריח יש לפני כסא הכבוד? – אלא שמעשה הקרבת הקרבן הינו מסע פסיכולוגי חשוב בתהליך החזרה בתשובה של האדם.¹¹

אך האמת חייבת להיאמר: הרמב"ן עצמו מהסס בדבריו, בצינו כי "אלה דברים מתקבלים, מושכים את הלב כדברי אגדה". הצעת הרמב"ן מובנת יותר כשמדובר בקרבנות חטאת ואשם, הבאים על חטא; אמנם הוא מציע הסבר מקביל גם לקרבן התמיד,¹² אבל שאר העולות והשלמים עדיין טעונים הסבר לשיטתו. כמו כן, תפקיד הכהנים בעייתי לפי הסבר זה: אם עיקר העניין במעשה הקרבנות הוא מסע רוחני המדגיש לאדם את חטאו – מן הראוי שהחוטא עצמו יהיה שותף בכל עבודות ההקרבה, אך בפועל תפקידו מסתיים בסמיכה שלפני השחיטה ובוודאי שבאותה השעה; הסמיכה עצמה אינה מעכבת, וכן לא מצינו שהוודאי מעכב, ואם כן יש קושי בדברים.¹³

במובן מסוים דברי הרמב"ן הללו פורצים גדר, ובאיזשהו מקום אני חושש לומר כדבריו, כיוון שהניסיון להתאים את טעמי המצוות עם פרטי הדינים

11 יעויין בפירוש הרד"ק לתהילים (נ"א, יח): "ועיקר טעם הקרבנות - לא צוה הא-ל עליהם אלא לשבר הלב, ולבטל תאות הגוף מלבו". כהמשך להבנה זו, שהקרבנות הם משל בלבד, ניתן להציע הבנה מחודשת בקרבנות: אף על פי שהקב"ה ודאי אינו זקוק למתנותינו, הרי שכדי להנחיל לנו את היחס הנכון בינינו ובין ה' עלינו להגיש לו משאת ומנחה, כעבד לפני רבו. יש בכך שילוב של שיטת הרמב"ם עם הגישה המטאפורית בעלת המשמעות העצמית הנצחית של הרמב"ן.

12 "וקרבן התמיד - בעבור שלא ינצלו הרכים מחטוא תמיד".

13 הרמב"ן מציע הסבר מחודש, בחלק שלא צוטט, לַמנות המחולקות לכהנים. לדבריו הן נועדו להמריץ את הכהנים להתפלל על בעלי הקרבן. אבל הדרישה הזו, למיטב ידיעתי, לא נזכרה בשום מקום. יתר על כן, כלל לא ברור האם קיימת דרישה שהכהנים יהיו מודעים לזהות בעלי הקרבן בשעת אכילתו. אמנם נזכר ש"כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים" (תורת כהנים, שמיני פרשה א' פרק ב'), אבל נראה שהכפרה שייכת רק בחטאת ובאשם (וכך מפורש ברמב"ם, הלכות מעשה הקרבנות פ"י ה"א), וכן משמע מדבריו שהכפרה תלויה בקיום מצוות אכילת הקדשים, ולא כתוצאה מתפילת הכהנים על בשר הקרבנות. בסופו של דבר הבנת הרמב"ן מחודשת מאד.

עלול להיות בעייתי ומסוכן. הרמב"ן מבסס את דבריו על המילים: "ריח ניחוח לה", כאשר לכאורה דין 'ריח ניחוח' הוא דין שולי בלבד בקרבנות, ואף אינו מעכב; ואילו עיקר עבודת הקרבנות הוא דווקא בזריקת הדם המעכבת, ולא בהקטרת האימורים. אמנם הפסוק בתהילים אומר: "תכון תפלתי קטרת לפניך, משאת כפי מנחת ערב" (קמ"א, ב), ויש הלומדים מכאן כי עיקר מצוות העולה הוא בהקטרתה, אך על פי הסוגיות בזבחים לא ניתן לומר כדבר הזה! העירוב שבין טעמי המצוות ומשמעות דיניהן עלול להיות מטעה, ולכן צריך להיזהר בו. בכל זאת, כך בחר הרמב"ן להסביר את הדברים.

בהמשך מציג הרמב"ן כי עיקר מצוות הקרבנות לקרב את ישראל לאביהם שבשמים: "והנה 'ניחוח' - מן 'נחה רוח אליהו על אלישע', ותנח עליהם הרוח", "וכל קרבן - לשון קריבה ואחדות". אמנם לא ברור מדבריו כיצד הדבר מתרחש.

גם האבן עזרא הסביר שמטרת הקרבנות לקרב את ישראל לאביהם שבשמים, אך עם דגש מעט שונה:¹⁴

וטעם להזכיר הקרבנות קודם המצות - כי השכינה תשוב אל מקומה אם לא ישמרו תורת העולה, וכן היה. וחלילה חלילה להצטרך לעולה! וכן כתוב: 'אם ארעב - לא אומר לך', רק יש לו סוד.

מטרת הקרבן לדעת האבן עזרא היא השראת השכינה בבית המקדש דווקא.¹⁵ רעיון זה של הקרבנות ככלי להשראת שכינה מופיע כבר במדרש:¹⁶

כיון שראה אהרן שקרבנו כל הקרבנות, ונעשו כל המעשים, ולא ירדה שכינה

14 בביאורו לתורה, ויקרא א', א.

15 יש מקום להתלבט אם האבן עזרא אמר את דבריו על כלל הקרבנות או רק על קרבן התמיד. בדבריו מופיעה האמירה: "וכן היה" - וייתכן ובכך הוא רומז לדברי הגמרא (תענית כה): שהתמיד בטל לפני חורבן הבית. כמו כן, רעיון זה מופיע כבר אצל רבו של האבן עזרא, רבי יהודה הלוי, בספרו 'הכוזרי' (מאמר ב' אות כ"ה), וגם שם יש מקום לצמצם את דבריו לקרבנות ציבור בלבד. אך הדבר אינו ברור לגמרי, ויעויין שם.

16 תורת כהנים שמיני, פרשה א' 'ויבא משה ואהרן'.

לישראל - היה עומד אהרן ומצטער, אמר: יודע אני שכעס עלי המקום - בשבילי לא ירדה שכינה לישראל. כך עשה לי משה אחי, שנכנסתי ונתביישתי ולא ירדה שכינה לישראל?! מיד נכנס משה עמו, ובקשו רחמים, וירדה שכינה לישראל.

אמנם ניתן להבין שזהו מקרה ייחודי בימי המילואים, שקרבנותיהם נועדו להנוך את המשכן באמצעות השראת השכינה בו, אבל לאור דברי האבן עזרא, ייתכן לתת בדברי התורה כהנים טעם אחר: תפקיד הקרבנות שהקריב אהרן היה להביא להשראת שכינה במשכן ובעם ישראל כולו, וכן לדורות.

לפי עמדות אלו יש מקום לתהות על מקום הקרבנות בעבודת ה' של בן נח; יש לבחון את השאלה העקרונית על מקומו של בן נח כ'עבד ה': האם מצוות בני נח בגדר 'סור מרע' בלבד, או שמא יש בהן גם פן חיובי של קרבת ה'? הנביא אומר דברים מאד ברורים בהקשר זה:¹⁷

ובני הנכר הנלוים על ה' לשרתו ולאהבה את שם ה' להיות לו לעבדים, כל שמר שבת מחללו ומזיקים בבריתי - והביאותים אל הר קדשי ושמתים בבית תפלת, **עולותיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי, כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים.**

מהפסוק המגדיר את בית המקדש כבית תפילה "לכל העמים" משמע שמדובר בבני נח הגילים - אולי גרים-תושבים, אבל לא בהכרח כאלו שעברו גיור מלא - ומקומם בעבודת ה' ובקרבת ה' בכלל, ובעבודת הקרבנות בפרט - מובטח. אך במכילתא דרבי ישמעאל ובמסכת גרים ביארו שהפסוק עוסק בגרי צדק, כפי שמשמע מהגדרתם בפסוק כשומרי שבת מחללו - ולפי זה מעמדם של בני נח בהקרבת קרבנות ויכולתם להשרות שכינה בעולם אינם מובנים מאליהם.¹⁸

הסבריו של הרמב"ן למערכת הקרבנות - התהליך הנפשי שהמקריב עובר ונתינת הקרבן כריח ניחוח לה' - מעלים מספר נפקא מינות מעניינות:

17 ישעיהו נ"ז, ו-ז.

18 מכילתא דרבי ישמעאל, מסכתא דנזיקין פרשה י"ח; מסכת גרים פ"ד מ"ב.

א. מחשבת עובד ומחשבת בעלים – במשנה בזבחים (פ"ד מ"ו) מופיעה מחלוקת תנאים אם מחשבה הפוסלת בקרבנות נקבעת לפי מחשבתו של העובד, דהיינו – מחשבתו של הכהן המקריב היא הפוסלת את הקרבן, או אחר מחשבתו של בעל הקרבן. הרמב"ם פוסק כי המחשבה הולכת אחר העובד ולא אחר הבעלים.¹⁹ על פי תפיסתו של הרמב"ן נראה לכאורה כי דווקא מחשבת הבעלים היא שאמורה לפסול – שהרי הקרבן קשור קשור הדוק לבעלים, והוא הצריך לעבור את התהליך הנפשי במקביל להקרבה.

ב. כפרה לאחר מיתה – בגמרא מתנהל דיון לגבי הבאת קרבנות לאחר מיתה.²⁰ אם אנו הולכים בשיטת הרמב"ן, ומסבירים כי עיקר משמעות הבאת הקרבן הוא בתהליך אותו עובר בעליו – ממילא נראה כי אין כלל מקום לדבר על כפרה למתים, שהרי הם אינם חווים את תהליך ההקרבה והוא אינו משפיע עליהם כלל.²¹

ג. הבדל בין זבחים ומנחות – ההבדל בין זבחים ומנחות הוא בשווי הקרבן, שכן הזבחים יקרים יותר ובאים מן החי שחשיבותו גבוהה באופן יחסי, בעוד המנחות זולות יותר ובאות מן הצומח. על פי הסברו של הרמב"ן כי מרכז עולם הקרבנות במסע נפשי שעובר המקריב, הרי שהמנחה חסרה מימד מרכזי זה, ולכן מעמדה צריך להיות נחות יותר.

בהקשר זה, המשנה בסוף מנחות (פי"ג מי"א) אומרת:

נאמר בעולת הבהמה 'אשה ריח ניחוח', ובעולת העוף 'אשה ריח ניחוח', ובמנחה 'אשה ריח ניחוח': ללמד, שאחד המרבה ואחד הממעט – ובלבד שיכוין אדם את דעתו לשמים.

ניתן להבין מן המשנה כי בעיני הקב"ה אין הבדל בין מתנה סמלית ובין

19 הלכות פסולי המוקדשין פי"ד ה"א.

20 זבחים ה.-:.

21 וכן כתב רש"י ה. ד"ה ואין מרצין.

מתנה בעלת משמעות כלכלית, וממילא לא יהיה כל הבדל בין זבחים ומנחות. אך עדיין תיתכן עדיפות אחרת, מצד התהליך הנפשי אודותיו דיבר הרמב"ן: בעוד ההבדל בין בהמה לעוף הוא בבירור הבדל כמותי בלבד, הרי שההבדל בין מנחות לזבחים הוא איכותי – המנחה אינה מייצגת את דמו וחלבו של המקריב והקרבתה אינה מסמלת את העונש הראוי לו. ממילא ייתכן שהטעמים להקרבתה יהיו שונים מאלו של זבח בהמה ועוף.²²

על דרך האמת

עד כה דיבר הרמב"ן על הקרבנות ככלי למסע דתי בתהליך החזרה בתשובה. אך בהמשך דבריו מובא לקרבנות הסבר קבלי 'על דרך האמת', ובו יש להם מעמד עצמאי:

אבל הענין כלו מבואר בתורה, שנאמר 'את קרבני לחמי לאשי', ואמר 'לחם אשה' - שהם לחם לאשה, וממונו - 'לאשים', ו'אשה' לשון אש... והזביחה לשם ה' לבדו, שלא יתכוין לדבר אחר בעולם רק לשם ה' לבדו, וזה טעם 'עולה הוא', 'אשה הוא'.

הרמב"ן מדגיש את התייחסות התורה אל הקרבנות כאל 'לחם לאש' - סעודה הנשרפת, במקביל לעניין ייחוד ה' שבהקרבת הקרבנות "רק לשם ה' לבדו".

בהקדמת ה'משך חכמה' לספר ויקרא הוא מציג את הסברו הקבלי של הרמב"ן כהשפעה על עולמות עליונים:

והרמב"ן וסייעתו אמרו, כי הוא לקרב כל הכוחות העולמות. והוא ענין 'עלעקטר' [חשמל] רוחני, אשר בפעולות הכהן עשה גבוהות בעולמות שונים, כידוע.

בהמשך דבריו הוא מציע כי יש שוני בין הקרבת קרבנות בכמות - שם הוא מקבל את שיטת הרמב"ם, שהעיקר הוא להימנע מהקרבה לעבודה זרה, להקרבה בבית המקדש - שם הוא נוטה לקבל את עמדת הרמב"ן שהקרבת נועד להשיג

22 על כך נרחיב בעיון 'החלת קדושת הקרבן במנחות וזבחים' (עמ' 239).

יעד עצמאי. לדעתו, זהו פשר דברי הגמרא ש"אין ריח ניחוח בבמה קטנה"²³ – ריח ניחוח הוא יעד רוחני שאותו מנסים להשיג באמצעות הקרבן, ובבמה מוותרים על יעד זה מראש.

הצעה זו אינה פותרת את הקושיה שהעלה הרמב"ן ביחס לדברי הרמב"ם: מצינו בנח, בקין, בהבל ובבלעם שהקריבו קרבנות בבמה, ואלו ודאי לא נתכוונו להוציא את העבודה הזרה מלבם באמצעות הקרבנות. ואם כן, הצעתו של המשך חכמה קשה.

כך עלה במחשבה

בניגוד לכל המהלך שלנו עד כה, המבקש לענות על השאלה בה פתחנו, מהגמרא עולה כי לשאלה זו אין תשובה. אין טעם לתור אחר טעמי הקרבנות, שכן מגמתם היא בעצם קיומם:²⁴

לא אמרתי אליכם זבח, [אלא] כדי שתאמר 'אעשה רצוני', ויעשה רצוני.

כך בפשטות עולה גם מתרגום אונקלוס: לאחר המבול נאמר כי נח מקריב קרבן, ותגובת ה' אליו היא:²⁵

וירח ה' את ריח הניחוח.

אונקלוס שם מתרגם "וקביל ה' ברעוא ית קורבניה", וכן בשאר שלושים וששת המקומות בהם הוזכר 'ריח ניחוח' בתורה²⁶ מתרגם אונקלוס "לאתקבלא ברעוא", או בצורה אחרת של השורש קב"ל – לא פעולה פיזית של הרחה, אלא עמדה נפשית של הסכמה וקבלה.

23 זבחים קיג; יעויין ברש"י שם, ובתורת כהנים, אחרי מות פרשה ו' פרק ט'.

24 מנחות (ק').

25 בראשית ח', כא.

26 שמות כ"ט, יח, כה, מא. ויקרא א', ט, יג, יז; ב', ב, ט, יב, ועוד.

אמנם עדיין יש מקום למהלך שפיתחנו כאן, שכן גם אם יש מימד של מילוי רצון בהבאת הקרבן, עדיין ייתכן וניתן לגלות סדר הגיוני המנחה את אותו הרצון ועומד מאחוריו.²⁷

בהקשר זה יש לציין כי מן המילים "ריח ניחוח" המופיעות בפסוק נלמדת גם הלכה מעשית:²⁸

דאמר רב יהודה אמר רב: אברים שצלאן והעלן - אין בהן משום ריח ניחוח.

לא ניתן להקריב בשר עולה צלוי, כיוון שהוא אינו בגדר 'ריח ניחוח' הנדרש בקרבנות. רש"י מסביר זאת באופן פיזי:²⁹ צליית האיברים גורמת לכך שבשריפה נוספת הם לא מוציאים עוד ריח. לדרישת הריח, אם כן, ישנן השלכות פיזיות קונקרטיבות. דרישה זו היא רק "לפני ה'", ובבמה לא קיימת דרישת 'ריח ניחוח' - ולכן ניתן להקטיר בבמה בשר עולה צלוי. לפי זה, משמעותו של דין 'ריח ניחוח' מתקרבת מאד למשמעותה המקורית של אכילה והנאה, כביכול, של הקב"ה מן הקרבנות. זאת, בניגוד מסוים לעמדה הנחרצת של אונקלוס ושל הסוגיה במנחות, שהמושג 'ריח ניחוח' אינו קשור כלל לעשן העולה מהקטרת החלב והאיברים. דברים אלו קשים, וודאי שלא ניתן להבינם כפשוטם - מה שיוביל אותנו לכיוון של דברי הרמב"ן, הרואה זאת כסודות נעלמים.

27 בהקשר זה יש להזכיר את הגמרא בסוכה (לא). המביאה את שיטת חכמים שאפשר לצאת ידי חובה בסוכה גזולה. הריטב"א שם (ד"ה תנו רבנן) תוהה מדוע אין בסוכה כזו פסול 'מצווה הבאה בעבירה', ומביא את תירוצם של תוספות (שלא נמצא בפנינו), שרק במצוות בהן יש ריצוי קיים פסול זה מן התורה, בעוד בשאר מצוות הפסול תקף רק מדרבנן. על אף שהריטב"א שם דוחה את הדברים הללו, על פי דרכם של תוספות ניתן להבין שבקרבנות יש מטרה מוצהרת וישירה של 'ריצוי' המושג רק כתוצאה משנית ברוב המצוות. במצוות אחרות יש מטרת מיידית אחרת, שדרכן מגיעים גם לריצוי, בעוד בקרבנות המטרה הראשונית היא ריצוי, כדברי הגמרא במנחות וכהבנתנו באונקלוס.

28 זבחים מו:.

29 שם, ד"ה אין בהם.

למה לי רוב זבחיכם? - בחזרה לשיטת הרמב"ם

האברבנאל (בהקדמתו לספר ויקרא) נקט בשיטה מעניינת: בתחילת דבריו הוא מגן על שיטת הרמב"ם בחירוף נפש, אך לאחר מכן הוא מסביר את עניין הקרבנות בצורה הדומה מאד דווקא לשיטת הרמב"ן. בכל אופן, הדבר העיקרי עליו יש לעמוד בדברי האברבנאל הוא הבנתו כי ההתקפות החריפות החוזרות ונשנות של הנביאים על הקרבת קרבנות בלי מוכנות דתית-מוסרית מספיקה הם הוכחה לדברי הרמב"ם. אך לכאורה נראה כי אלו הן דווקא הוכחות לשיטת הרמב"ן: בהבאת 'מתנה', כביכול, לקב"ה, כאשר נותן המתנה אינו שומע בקולו והולך בדרכיו - ישנה צביעות מסוימת. לכאורה התקפות אלו משרתות פחות את שיטת הרמב"ם, שכן אין לכאורה קשר ישיר בין מוסריות דתית לבין עבודה זרה.

אלא שנראה כי בכל זאת ניתן לבאר את דברי הנביאים לאור שיטת הרמב"ם, אם מבינים שהנביאים בדבריהם קובלים על כך שהקרבנות משמשים את העם כ'שוחד' לפני הקב"ה, "אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד" (דברים י', יז). ממילא, כאשר המצוות והמוסר אינם נשמרים - הקרבנות גורמים להגשמת הא-ל ולפגיעה עצומה בקדושתו ובמהותו - ולא להרחקת העבודה הזרה, כמטרתם המקורית. מי שאינו שומר תורה ומצוות אך טורח ומביא קרבנות - שהקב"ה דומה לאל יווני, הנוקם בבני אדם כשאינם מספקים לו את צרכיו ומיטיב עמם בשעה שמשפקים לו את ריח הניחוח בקרבנותיהם. חלילה לנו אפילו מלהזכיר דברים כאלו! זהו הניגוד הגמור למטרת הקרבנות על פי הרמב"ם! קרבן כזה - לא רק שאינו בגדר עבודת ה' הרצויה לפני המקום, אלא אדרבה: מדובר בפגיעה חמורה ומתועבת לפני המקום. אפילו מבחינה הלכתית קרבן כזה יהיה פסול לחלוטין, מדין 'זבח רשעים תועבה' (זבחים ז).

תביעתם המוסרית של הנביאים, אם כן, קשורה בקשר בל יינתק עם תפיסתם את הפולחן; קריאה כזו בדברי הנביאים תואמת את שיטתו של הרמב"ם, לפיה אם הקרבנות לא מביאים לחיזוק עבודת ה' בכל תחומי החיים - אין בהם אלא חיקוי עבודת אלילים.

סיכום

עבודת הקרבנות ופרטיה מעלות שאלות יסודיות רבות הנוגעות לעיקרי אמונה ותורה – ביניהן שאלות של הגשמה ושל ביטול מצוות לעתיד לבוא.

מהעבר האחד עומד הרמב"ן בביאורו על דרך הפשט, המעביר את יסוד הקרבנות למישור המטאפורי, והרמב"ם במשנה תורה הצועד ככל הנראה בכיוון זה. מהעבר השני מבין הרמב"ם במורה נבוכים כי יסוד הקרבנות בדרכי עבודת האלילים המגשימה והשטחית, כאשר התורה מסיטה דרכים אלו לאפיקים חיוביים, מפני שניסיון למיגור התופעה הוא בבחינת מלחמה אבודה מראש. על יסוד זה מבין האברבנאל כי הנביאים יוצאים בדיוק נגד התופעה הזו – ש'כניעת' התורה לתרבות הקרבנות לא הובילה למטרות הרצויות, והעבודה התדרדרה להגשמה בפועל ולתפיסה מעוותת של הא-ל.

היחס העקרוני לעבודת הקרבנות ישתנה כמובן בהתאם לגישה בה ננקוט: הבנה מגשימה תגרום לנו לנקוט בקו מחמיר ושלילי ביחס לקרבנות, בעוד מטאפוריזציה תאפשר לנו להכניס את הקרבנות לעולמנו המחשבתי מבחינה תודעתית, וגם בפן המעשי לעתיד לבוא.

דרך נוספת מציעים הרמב"ן בביאורו על דרך הסוד, האבן עזרא והכוזרי: לקרבנות תפקיד בהשראת השכינה כאן בארץ; לפי הצעה זו הקרבנות אינם באים לשרת מטרה רעיונית, אלא מטרה קונקרטית – אך זו היא חלק מהמטאפיזיקה הדתית, וככזו היא נצחית ואינה בטלה לאחר ביאת גואל צדק – ודאי שגם לעתיד לבוא השראת השכינה בארץ תהיה חיונית.

